

LA GAIANADA DEL 1921 AL BAIX GAIÀ: EL GRAN AIGUAT DEL RIU GAIÀ UN SEGLE DESPRÉS

Ricard Ramon i Sumoy
lariera.segleXX@gmail.com

Resum: La nit del 17 d'agost de 1921 va tenir lloc l'avinguda (gaianada) més gran coneguda del riu Gaià. Un segle després, aquest article recorda aquell fet a partir dels testimonis escrits i orals, examina els nivells assolits pel riu i les vivències als molins; també s'analitza el procés de reconstrucció, principalment la construcció dels ponts nous del Gaià i la complexa reconstrucció de les infraestructures hidràuliques, tant a la Riera com a Altafulla. Un segle després podem afirmar que aquesta gaianada va accelerar determinats processos de canvi social i econòmic als pobles de la conca baixa del Gaià.

Paraules clau: riu Gaià, gaianada, avinguda, riuada, regadiu, sèquia, reconstrucció, pont, molins, avellaner, cànem, Altafulla, Ferran, Riera de Gaià, Catllar.

Abstract: The night of the 17th August 1921, it took place the largest flood of the Gaià river (so called "gaianada"). A century later, this article remembers this event, based on the oral and written witnesses, examines the level reached by water of the river and how it was experienced in the mills of the valley. It also analyses the process to repair the damages provoked by the "gaianada", in particular the building of the new bridges as well as the difficult process to rebuild the irrigation infrastructures, at la Riera and Altafulla. A century later, we can confirm that the 1921 flood accelerated certain economic and social transformations in the lower Gaià basin.

Keywords: Gaià river, flood, irrigation, rebuilding, bridge, mill, hazelnut, hemp, Altafulla, Ferran, Riera de Gaià, Catllar

Introducció¹

Un gran aiguat és sempre un fet històric de gran influència en la vida social i econòmica d'una comunitat local. Als pobles de la conca baixa del Gaià, els aiguats provocats pel desbordament del nostre riu s'han personificat en el concepte de "gaianada". De fet, el Gaià no és l'única conca on es "personifica" les grans avingudes, ja que noms similars existeixen al Tordera (la torderada) o al Besòs (la bessossada). Curiosament, aquesta personificació és exclusiva de la conca baixa del Gaià, ja que als trams més alts del riu es fa servir el terme general "aiguat". El que sí és comú a tota la conca és la designació de les principals gaianades (o aiguats) amb el sant del dia.

A partir de la construcció de la presa del Catllar, l'any 1975, el darrer tram de riu va quedar sec i completament modificat, i ja no hi ha hagut gaianades a la conca baixa. Aquesta absència de gaianades no ens ha de fer oblidar que els desbordaments del Gaià han jugat un paper important en la història dels nostres pobles.

El centenari de la gaianada de l'any 1921, coneguda com la gaianada de "Sant Cinto", és una bona ocasió per recuperar-ne la memòria, actualitzar la recerca existent i rellegir el que aquest esdeveniment històric va representar per als nostres pobles.

Tenim la sort que la memòria d'aquella gaianada s'ha mantingut viva: ja els mateixos dies, la premsa del moment en va fer una bona cobertura²; posteriorment, durant les últimes dècades del segle passat, es publicaren diferents articles, en un moment on encara quedaven testimonis directes³. Més recentment, l'any 2010 el Centre d'Estudis del Gaià va dedicar un número monogràfic sobre els aiguats al Gaià, el qual comptà amb articles específics molt detallats sobre els aiguats del 1921 i la reconstrucció posterior, tant al mig Gaià (a càrrec de Josep Santesmases⁴) com a la Riera de

¹ El 23 de juliol de 2021 a la Riera de Gaià, l'autor va dur a terme una xerrada per commemorar el centenari de la gaianada de 1921, que va comptar amb la presència d'un centenar de persones, entre elles diversos descendents de testimonis i coneixedors de la memòria oral d'aquell fet històric. Aquest article està basat en les idees principals d'aquella xerrada, i també incorpora les aportacions dels participants a l'acte. Vull agrair la documentació facilitada per Jordi Plana, Rosa Mª Terrafeta, Josep Saragossa, Narcís Carulla, Joan Boronat i Salvador-J Rovira. Per a qualsevol comentari, correcció, demanda d'informació o contacte amb l'autor, us podeu adreçar a lariera.segleXX@gmail.com o seguir el compte twitter @HortaiLlum

² La Nadala del 2021 del Centre d'Estudis d'Altafulla incorpora diverses de les cròniques sobre l'impacte de la gaianada, que es publicaren a la premsa comarcal entre agost i setembre de 1921.

³ Centre d'Estudis d'Altafulla (1980), *La Tartrana: Butlletí de règim interior; recull de coses nostres*, Núm 7; Joan Boronat, "Els records de les 'gaianades' o quan el riu Gaià feia de les seves", *Diari de Tarragona*, 23/7/1991; Ricard Ramon i Sumoy (1998), "La Gaianada del 1921, *Revista "La Riera Dia a Dia"*, Núm. 7, p. 5.

⁴ Josep Santesmases (2010), «Los nats no ho havien vist: l'aiguat de Sant Cinto a la Conca mitjana del Gaià». *La Resclosa*, Núm. 14, p. 81-116.

Gaià (a càrrec de Joan Carles Blanc⁵). Els darrers anys també ha avançat la recerca sobre els nostres pobles a l'era contemporània, el Gaià i l'ús de la seva aigua al llarg dels segles.

Aquest article pretén completar i actualitzar el coneixement de la gaianada del 1921 a la llum de les darreres recerques, des d'una perspectiva supramunicipal de Baix Gaià (tot centrant-nos en el Catllar, la Riera, Ferran i Altafulla). En primer lloc, oferim una relectura de la pròpia gaianada, explicada a partir de memòria oral i escrita dels mateixos testimonis, alguns d'ells inèdits; aquesta relectura posa el focus en els nivells de l'aigua als diferents pobles i les vivències als molins; en segon lloc, s'examina el procés de reconstrucció, tot centrant-se en els ponts de la Riera i el Catllar, així com el complex procés de reconstrucció de les infraestructures hidràuliques, tant a la Riera com a Altafulla. Finalment, s'apunten algunes idees sobre l'impacte de la gaianada en el llarg terme, des de la perspectiva històrica que ens ofereix un segle de distància.

La “gaianada” més gran de les conegudes

Tal i com ha escrit Josep Santesmases, la gaianada del 1921 va ser tan gran que “*los nats no ho havien vist*”⁶. De fet, el principal punt de referència dels qui vivien el 1921 era la gaianada de Santa Tecla, la qual havia tingut lloc 47 anys abans, el 1874. Els qui havien viscut aquella gaianada anterior tenien molt clar que la nova havia estat molt més gran. La gaianada de Sant Cinto passava a ser la gaianada més gran de les que es té constància.

Tal i com assenyalen els testimonis, la nit del 17 cap al 18 d'agost hi hagué una gran tempesta i plogué intensament durant tota la nit al Baix Gaià. Ara bé, tot sembla indicar que a la conca alta del Gaià, a Vila-rodona, Querol i el Pont d'Armentera, les pluges foren encara més fortes, tot propiciant una gran crescuda del Gaià. Si bé no hi ha dades precises de la pluviometria als pobles del Gaià, sí que se sap que mentre a Valls hi queien 102 litres en un parell d'hores, a Casafort (Nulles) ja n'hi van caure 121⁷. El Gaià baixava desbordat i feia grans danys al mig Gaià i es produïa al llarg de tot el recorregut un progressiu engrandiment del riu.

La intensitat de la pluja també va ser molt alta a la zona de Salomó i Vespella, situació que va implicar el desbordament del darrer afluent del Gaià, el torrent de

⁵ Joan Carles Blanch i Torredadell (2010), “La gaianada del 21 a La Riera de Gaià”, La Resclosa, Núm. 14, pp. 63-80.

⁶ Josep Santesmases (2010), op.cit. p.81.

⁷ Josep Santesmases (2010), op.cit. p.82.

Salomó. No és doncs estrany que el poble més afectat de la conca baixa fos la Riera, on el Gaià i el torrent es troben: el concepte ancestral dels “*dos gayans*” (nom antic amb que es designava una partida de terra) reapareixia⁸ i la natura recordava als rierencs que el seu poble s’havia construït en una àmplia plana envoltada de dos cursos fluvials que eren font de riquesa, però també de riscos.

El pont del Gaià a la Riera, en acumular-s’hi tots els arbres, va exercir de presa tot taponant l’aigua i afavorint el creixement del riu. Arribat a un punt el pont no va suportar més i el riu se’l va emportar: gairebé un mes després el pont del Gaià seria trobat a la platja de l’Arrabassada. La destrucció dels ponts del Gaià a la Riera i a Vila-rodona s’havia de convertir en el símbol d’aquella gaianada als mitjans d’aquells temps.

Fotografia 1: Els dos ponts arrossegats a la Riera i Vila-rodona. La Hormiga de Oro

⁸ Joan Carles Blanch i Torredadell (2010), op.cit. p. 63.

Al tercer volum de la Història d'Altafulla, Salvador Rovira ens presenta un resum del que representà aquella gaianada al darrer tram de riu⁹: a) Des de Ferran fins a la platja quasi no quedaren avellaners i les partions de les finques restaren esborrades; b) el terraplè del ferrocarril fou mig desmuntat i la via anà a parar a les hortes; c) la platja quedà plena de llenya, bigues i arbres, fins a l'extrem que vingueren brigades de llenyataires per aprofitar la fusta, i al fons del mar quedaren grans pedres i arbres que els pescadors hagueren d'aprendre a esquivar; d) el molí del Pas quedà fora de servei; e) les línies de tren de Roda a Picamoixons i de Sant Vicenç de Calders a Tarragona patiren greus desperfectes.

Un element important és que les comunicacions van quedar totalment pertorbades durant diverses setmanes i les autoritats van haver de trobar solucions per tal de garantir la correspondència postal. El dia 20 d'agost, l'alcalde d'Altafulla havia anat a veure l'administrador provincial de Correus per a veure com fer arribar la correspondència postal a la vila "habiéndose llevado hoy con carruaje expreso y los otros días lo mismo hasta quede restaurado dicho Servicio"¹⁰.

Una consideració rellevant (a vegades oblidada) és que aquella gaianada, tot i el gran desastre provocat en el territori i l'economia, no va tenir víctimes mortals. Ara bé, tal i com veurem en la narració d'alguns testimonis, hi hagué casos en què es va estar molt a prop de la tragèdia.

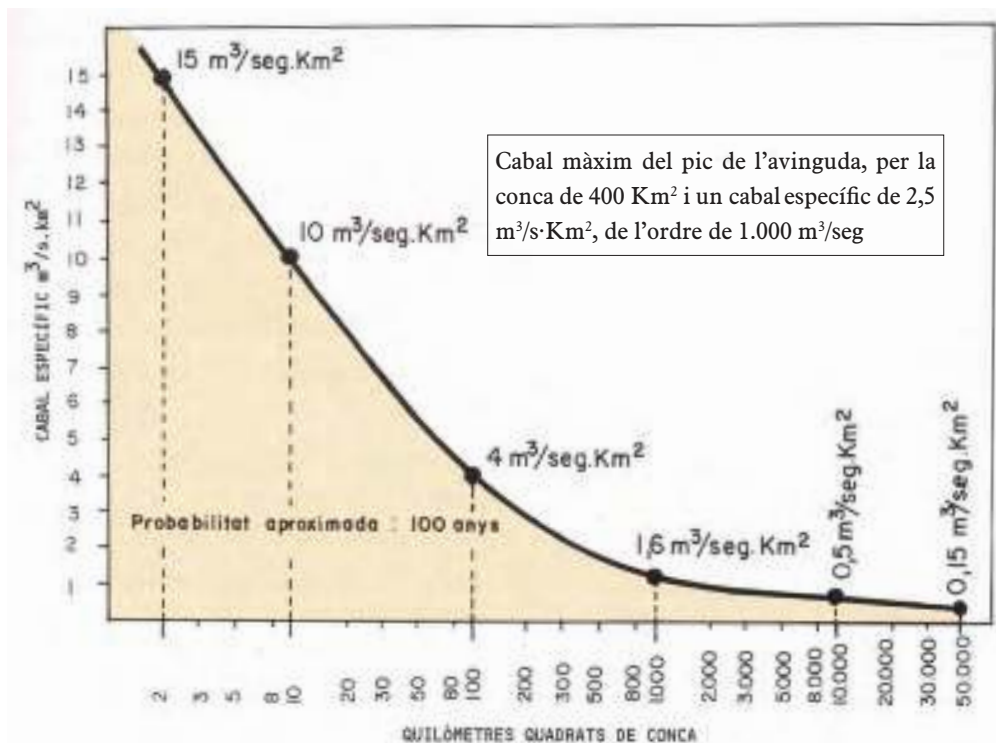
Quanta aigua va arribar a portar el Gaià aquella nit? Per respondre a aquesta pregunta, el geòleg Narcís Carulla ha dut a terme el càlcul del volum. Es calcula que aquella nit el cabal del Gaià a l'estret del Castellot, a la Riera, arribaria als 1.000 m³/segon. El càlcul dut a terme per Ramon Folch a finals dels 70 arriba a un volum similar¹¹.

Aquesta corba de Shäfer és normalment usada per tenir un ordre de magnitud dels pics o màxims de les avingudes, amb un Període de Retorn de 100 anys, que és el que podria correspondre en aquest cas. S'usa per conques de l'entorn i clima mediterrani litoral. Es basa en dades empíriques, on es veu que els cabals específics (m³/seg·Km²) són majors en conques petites, a l'igual que el temps de concentració i el temps de resposta a les pluges incidents. La corba no parteix de dades d'orografia, urbanisme o cultius. Sols facilita un ordre de magnitud en una primera aproximació. Les dades precises serien en funció de les pluges, terrenys i intensitat.

⁹ Salvador-J. Rovira i Gómez (2014), Història d'Altafulla III, l'Edat Contemporània 1869-1975, Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla, p. 42.

¹⁰ Centre d'Estudis d'Altafulla (2021), Nadala. Cita del llibre d'actes de l'Ajuntament d'Altafulla del 20/8/1921.

¹¹ Ramon Folch Guillén (1976), Natura, ús o abús? El llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans, Barcelona: Barcino.

Gràfic 1: Corba d'A. Schäfer d'un període de retorn a 100 anys

La gaianada vista pels testimonis a la Riera i Altafulla

La Gaianada a la Riera, vista per Joan Plana

Joan Plana, administrador de Can Martí, a la Riera, va deixar constància escrita de com la gaianada va afectar al poble de la Riera. Reproduïm íntegrament les seves anotacions en una llibreta personal, atès que constitueixen un important testimoni d'aquell esdeveniment:

Gayanada de San Jacinto

Gayanada que inundó todas las Huertas

“El día 17 de Agosto de 1921 de tres cuartos de once a las once la noche bajó tan grande Gayanada que inundó todas las Huertas de la parte de Gayá destrozando y arrancando más de la mitad de los árboles que en dichas huertas se encontraban y destruyendo todas las casetas que había en medio de dichas huertas y dejando las tierras en muy mal estado que hay Huertas que a ponerlas bien constarán la mitad de lo que vale dicha finca.

El agua llegaba hasta el pueblo pues en la masía de mas de Sendrós y las casas de-bajo casa tubieron que abandonarlas y subir el pueblo por que el agua estaba inundando

dichas casas pues debo participaros que el agua llegó hasta la paret del huerto que en poco más que hubiese subido hubiera llegado dentro de casa pues ya podéis pensar que noche pasamos al ver tanto clamor del pueblo entero pues son muchas las casa que podríamos citar referente al desbordamiento del Río pero voy acabar diciendo que hay que verlo para creerlo lo que ha hecho la furia del agua por qué a más de cojer dichas Huertas también ha destrozado toda la parte de Mas de Benet y Torreta pues bajaron 8 palmos más de agua que la que bajó en el año 1874 que le llamamos la gayanada de Santa Tecla por que bajó el día de dicho santo. Esta la llamaremos de San Jacinto.

Da horror al contemplarlo en la forma que lo ha dejado todo, también se ha llevado el puente del Río Gayá o sea de la Carretera que vamos a Tarragona, son muchos miles de duros los que se han perdido. En el término de Tamarit se ha llevado 90 metros de vía y sus Huertas”¹².

Dos dies després de la gaianada, Joan Plana va informar a Francisco Gargallo, propietari de Can Martí, dels fets ocorreguts. La carta del dia 19 ofereix alguns detalls interessants de l'impacte de la gaianada en les terres de conreu de la Riera. També aclareix un aspecte important per entendre l'impacte a la conca baixa del Gaià: no es tractava només del desbordament del propi Gaià, sinó també del seu darrer afluent, el torrent de Salomó.

Carta de Joan Plana a Francisco Gargallo (19/8/2021)

“Ha de saber que en la noche del miércoles día 17 vino tan grande gaianada que nunca se había visto, en las Huertas de Riera, hasta a mar no ha quedado la mitad de avellanos el agua llegó al Molino y arrancó el Puente del Gayá que va a Ferran y la vía está interceptada desde la estación de Altafulla a tres kilómetros de distancia; entrando el agua a las primeras casas de Ferran y en La Riera entró en las casas de la plaseta de consiguiante el agua del río Gayá llegó a las paredes del huerto de su casa; en la huerta que usted linda al río Gayá solo faltan cinco avellanos, pues hay otros trozos que no ha quedado uno siquiera.

En la misma noche vino el Torrente con cuatro palmos de agua hechando a perder todas las plantas y la brostada más baja de los avellanos que cogió el agua se perdieron y se perdieron muchas avellanas.

A Dios gracias, ha sido el menos perjudicado, puesto que hay huertas que arreglarlas costará la mitad de lo que vale la finca. Si usted viera del modo que ha quedado da lástima al mirarlo todo el pueblo está triste al contemplar tal desgracia”¹³

¹² Joan Plana, Llibreta amb anotacions, 18/8/1921 (Fons Plana Ferran)

¹³ Joan Plana, Carta a Francisco Gargallo, 19/8/1921

Fotografia 2: La gaianada al nivell del Castellot (Fotografia Antoni Terrafeta, Fons Família Terrafeta)

La Gaianada a Ferran i Altafulla, vista per Francesc Yxart

L'advocat Francesc Yxart, propietari d'importants terres tant a Altafulla com al terme de Tamarit, també va deixar constància escrita de l'impacte de la gaianada. La seva crònica explica amb molta precisió l'impacte de la gaianada al darrer tram de riu:

Aiguat de S. Jacint (18 d'agost) 1921 i consegüent arreglo

“La nit del 17 al 18 Agost (S. Jacint) de 1921 té lloc una avinguda important del Gayà (l'aigua puja 2 metres més que en l'aiguat de Santa Tecla). Lo riu sortit de mare invadí una gran extensió sota sa conca i ocasionà danys d'importancia deixant camps d'avellaners sens ni rastre d'arbres, convertides en sorrals altres terres y amb danys en totes. Pot calcular-se el dany, dient que de les hortes Yxart poc o molt foren invadides l'aigua arribà fins al moll de l'estació, embassant-se i vessant l'hort de Vives de Dalt (sens cap dany) desbordà enderrocant la paret del camí, a l'hort de Gayà per on la current passà en furia emportant-se cultius i desfent marges, y tirant a terra finalment la paret de l'hort de les bombes buscant lo mar. Lo Vinyet quedà plè de sorra. L'hort de la via amb els avellaners malmesos y plè de “magrum”.

La cinia (que més danys sofrí), amb la vinya enterrada del tot, els avellaners joves ajeguts —convenientment adressats, visqueren després. Tota la finca malmesa i sense poder servir per horta. Lo rec que conduia l'aigua de la mineta caigut. Finalment fou

tanta l'importància de l'aiguat que fins la parada baixa de l'hicenda de Ferran se veigé envaïda, encara que sens conseqüències.

La Mineta: Sufrí gran i considerable dany, l'aigua omplí de fang tota la mineta fins a la Carretera i en la part coberta (finca Castellví) s'ensorrà en diferents llocs, en extensió total d'uns 100 metres.”¹⁴

Una dècada després, un veí de Ferran encara recordava l'esdeveniment en una entrevista: “Ja us la va fer ben bona la de l'any 21! —No me'n parli. Quan a mitja nit em desperta la remor de l'aigua i obro la finestra, Jesús, Maria i Josep, quin horror! A la claror sinistra dels llampecs, es veia una mar roja, arremolinada i bramolenca, que des de les parets de casa, sota mateix de la finestra on guaitava arribava fins a les hortes d'Altafulla. Els xics, com que la joventut té la son tant forta, van trigar molt a despertar-se. I quan me diuen: Pare: què hi ha? Res, fills meus, la gaianada que se'ns emporta el pa de tot l'any [...]”¹⁵.

Fotografia 3: Gaianada al nivell de mas de Benet (Fotografia Antoni Terrafeta, Fons Família Terrafeta)

¹⁴ Francesc Yxart, Llibreta d'anotacions de la “mineta d'Altafulla”, Fons Yxart (AHT)

¹⁵ La Veu de Tarragona 27/10/1931

La gaianada als molins de la vora del Gaià

La Gaianada va tenir un impacte particular en els diferents molins de la conca baixa: el Molí de Fortuny, el Molí de la Torre i el Molí del Pas, en trobar-se molt propers al riu, varen quedar molt afectats per la riuada.

El molí de Fortuny

En primer lloc, al molí de Fortuny, el qual es troba a la vora del riu, l'impacte de la riuada va ser molt fort. Segons explica Joan Carles Blanch, el riu gairebé va destruir la meitat de l'edifici i se'n va endur avall dotze bocois plens de vi i molts estris de la casa. També va arrancar bigues de fusta gruixudes i les moles de pedra així com tots els arbres de la finca, cirerers, oliveres, avellaners i vinyes¹⁶.

La poetessa Neus Esmel també ens ha deixat constància de com es va viure la gaianada en aquell molí:

*Amb el molí "De Fortuny"
el celler i part de la casa
amb els bocois plens de vi
el riu es va emportar.
El matrimoni molt gran
que vivien al molí
entre mig de la tempesta
molt just, van poder sortir.
I amb la claror dels llampecs
amb afanys van arribar
per poder demanar auxili
a l'estació de El Catllar¹⁷*

El molí de la Torre

La situació també fou dramàtica al Molí de la Torre, a la part baixa de la Riera. Joan Boronat, a partir del testimoni familiar, ens narra com es va viure la gaianada al Molí de la Torre: "*L'encarregat del molí, Antoni Carbonell, que feia el torn de nit aquell dia, estava molt atrafegat perquè se li paraven les màquines, ja que la crescuda del Gaià impedia el desguàs del salt de l'aigua al molí. Això feia pujar el nivell de l'aigua als cacaús, les voltes on peta a pressió l'aigua sobre les pales dels rodets. Aquestes rodes, en quedar submergides pel*

¹⁶ Joan Carles Blanch i Torrebadei (2010), "La gaianada del 21 a La Riera de Gaià", La Resclosa, Núm. 14, pp. 63-80.

¹⁷ Fragment del poema "la gaianada", de Neus Esmel i Mercadé, d'Ardenya (29/6/2015). Disponible a: <https://www.terresdelgaia.cat/la-gaianada-de-sant-cinto-1921/>

superior nivell de l'aigua, deixaren de rodar, amb la qual cosa es paralitzà el funcionament del molí".¹⁸

El Gaià va acabar inundant el molí: la vida d'Antoni Carbonell va córrer perill quan va ser empès per l'onada de l'aigua a l'interior del molí. Afortunadament, va poder fugir, juntament amb els germans Joan i Josep Boronat Gallart, que també estaven al molí. Gràcies al desnivell que fa la casa del molí, els germans Boronat van poder escapolar-se de la inundació per la part alta de la casa. Com explicava el propi Joan Boronat Gallart, fa uns anys: "*Mig despullats caminàrem poble amunt fins cal padrí, tot trucant a les cases que no se n'havien adonat*".¹⁹

Al molí de la Torre avui, un segle després, encara podem contemplar la pedra que mostra els nivells assolits per les diferents gaianades, on es pot comprovar el nivell d'aquella, molt superior a les anteriors.

Fotografia 4: Els testimonis Lluís Tomàs i Joan Boronat a la pedra amb els nivells de les gaianades al molí de la Torre

A la vora del molí de la Torre, l'aigua també va inundar totes les cases de l'entrada de la Riera fins arribar a la Placeta. Isabel Garcia, filla d'un testimoni, recordava com el seu pare explicava que els va entrar l'aigua per la porta i inundar els corrals, on van morir ofegats tots els porcs²⁰.

El molí del Pas

Al molí del Pas, darrer molí del Gaià, i situat a la vora del riu, la situació també fou dramàtica, ja que va quedar totalment inundat i inutilitzat. Un element a tenir en compte és que el pont de la carretera N-340 en aquells moments ja era un pont molt més ample i alt que el de la Riera, i va resistir l'impacte de l'aigua. De fet, aquest pont, va servir de refugi als habitants de les cases de la zona, que van quedar totalment inundades.

Una de les cases afectades va ser la caseta anomenada del "Pago", davant del molí, a l'altra riba del riu. Es tractava de la casa on hi havia l'anomenada "garita" de l'antic

¹⁸ Joan Boronat, "Els records de les 'gaianades' o quan el riu Gaià feia de les seves", *Diari de Tarragona*, 23/7/1991.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Joan Carles Blanch (2010), *op.cit.* p.66.

burot i, posteriorment, els treballadors de la carretera. L'aigua va entrar dins de la casa i els seus habitants van haver de pujar a la teulada de l'edifici²¹.

Fotografia 5: El Gaià a l'alçada del pont de la Riera, després de la gaianada (Fotografia Antoni Terrafeta, Fons Família Terrafeta)

El nivell de l'aigua

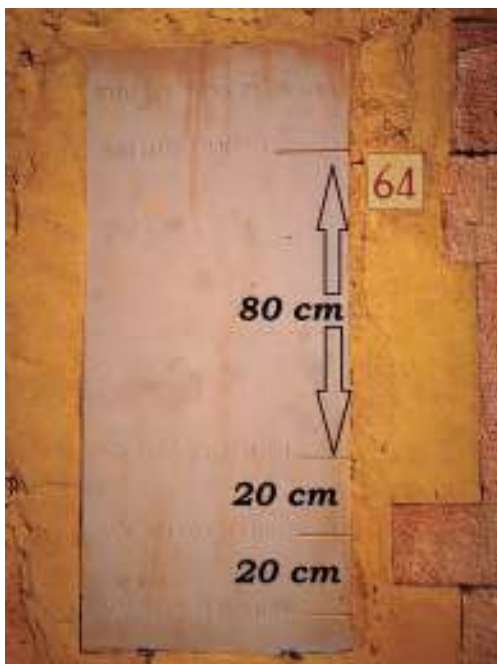
Un element important a examinar és el dels nivells que va assolir l'aigua en diferents punts de la conca baixa.

Com hem assenyalat, la pedra al molí de la Torre ens permet comparar aquella gaianada amb les gaianades de 1842 (Sant Bartomeu), 1850 (Sant Mateu) i 1874 (Santa Tecla). És evident el nivell molt superior de la gaianada de Sant Cinto, situada a 2,40 m. d'alçada respecte el nivell del sòl a la porta del molí. La pedra indica 80 cm de diferència entre la gaianada de 1921 i la de 1874.

Cal dir que aquesta diferència de nivells és bastant inferior a les estimacions dels dos testimonis esmentats anteriorment (recordem que Joan Plana parlava de 8 pams, i Francesc Yxart fins i tot de 2 metres a Ferran). Ara bé, l'important és que tant les estimacions com el registre dels nivells coincideixen en què la gaianada del 1921 va superar amb escreix la del 1874.

²¹ Centre d'Estudis d'Altafulla (1980), La Tartrana Núm 7.

Un indret que també permet comparar els nivells de les diferents gaianades és l'antic molí situat a la fàbrica del Catllar, a la dreta del Gaià. Curiosament, les marques conservades en aquest punt assenyalen els nivells de les gaianades de 1842, 1874 i 1944 sense assenyalar la de 1921. Al mateix temps, la font situada a poca distància a la llera del riu assenyalava el nivell assolit en la gaianada de 1842.

Fotografia 6: Nivell de les diferents gaianades al molí de la Torre (Fotografia Ricard Ramon i Sumoy)

Fotografia 7: Marca de les gaianades a la fàbrica del Catllar (Fotografia Ricard Ramon i Sumoy)

Gràcies a Josep Saragossa, podem saber que el 17 d'agost de 1921 les aigües van arribar al nivell de la carretera, a l'actual avinguda de Catalunya i varen inundar l'illa de cases entre el camí de la font i la llera del riu.

A la casa que actualment és el número 26 de l'avinguda de Catalunya, ca la Maria de la Crema, hi havia un estable que va quedar totalment inundat. Al Catllar recorden que en aquell estable hi havia una mula que no podien treure per la porta i van fer un forat al trespòl i així la mula va poder treure el cap i evitar ofegar-se. Així doncs, la mula es va salvar. Estimem que en aquell punt, l'aigua va arribar a l'alçada d'1,5 m. respecte el nivell de l'actual carrer.

Fotografia 8: Nivell de l'aigua a l'avinguda de Catalunya del Catllar (Fotografia Ricard Ramon i Sumoy)

Aigües avall, a la sorra del Gaià, fora del nucli de la Riera, direcció Ardenya, el Mas de Sendrós va quedar totalment inundat. Una marca a 1,60 metres d'alçada indica encara avui el nivell assolit. Aquesta marca també ens permet veure les dimensions que tenia el Gaià, abans d'arribar al nucli de la Riera: en la pràctica, l'horta de la "sorra" va quedar totalment arrasada. Hem de tenir en compte que el Mas de Sendrós es troba a 320 metres en línia recta respecte la llera del riu.

Florència Anglès ens explica que els habitants del mas en aquell moment es van veure bloquejats a l'interior de l'edifici. Mentre que alguns membres de la família van poder sortir, hi havia un nadó que difícilment podien treure. Per aquest motiu el paleta Amadeu va ser alertat i va fer un forat a la teulada de l'edifici, fet que va permetre treure el nadó del mas inundat. Aquella experiència va portar als propietaris del mas a obrir una porta a la part superior del mas (a la vora de la sèquia de la Riera) per tal de garantir la sortida d'emergència d'aquell edifici en cas de futures avingudes del riu.

Fotografia 9: Nivell de les aigües a Mas de Sendrós

Fotografia 10: Mas de Sendrós vist amb les hortes al fons

Passada la Riera, ja gairebé a Ferran, la zona anomenada "La Torreta" fou de les més afectades per la gaianada. Lluís Llauredó ens explica que, fa uns anys, una marca en una edificació a "La Torreta", ens permetia veure el nivell assolit per l'aigua. Al mateix temps, les diferents fotografies dutes a terme per Antoni Terrafeta, ens ajuden a fer-nos la idea de la magnitud d'aquell esdeveniment en aquella partida.

Fotografia 11: La partida de “La Torreta” després de la gaianada. Fotografia Antoni Terrafeta (Fons Família Terrafeta)

Fotografia 12: Caseta a “La Torreta” on hi havia la marca del nivell de les aigües

La reconstrucció

Els efectes econòmics de la riuada foren impressionants. Hi havia tres tipus de danys:

En primer lloc, els danys a les infraestructures viàries: a banda del pont del Gaiaà a la Riera, i la via del tren a Tamarit, calia reconstruir tots els camis veïnals, marges i fixar límits entre finques.

La Diputació havia d'iniciar una important tasca de suport als municipis per tal de reconstruir les infraestructures damnificades.

El 26 d'agost se celebrà a la Diputació de Tarragona la primera reunió de l'assemblea de damnificats pels aiguats: l'assemblea, presidida pel president de la Diputació, era formada per diversos diputats a Corts i diputats provincials, així com els alcaldes de totes les poblacions afectades, que eren Tarragona, Alió, Altafulla, l'Arboç, el Catllar, Montferri, la Nou, Puigpelat, Querol, la Riera, Salomó, Tamarit, Vilaverd, Valls, Vila-

bella i Vila-rodona. En aquesta reunió es va decidir pressionar el Govern espanyol per a què fes front a les despeses de la reconstrucció i per a què impulsés projectes de pantans per al Francolí i el Gaià per tal d'evitar avingudes com la del dia 17 d'agost. També es van discutir les primeres obres públiques a realitzar sota la direcció de l'enginyer Cabestany i s'assenyalà que les obres de Vila-rodona i la Riera havien de ser prioritàries²².

Una altra de les mesures adoptades fou obrir una subscripció de caràcter provincial que encapçalaria la Diputació amb 25.000 ptes però que aniria dirigida a tots els Ajuntaments de la província. Aquesta subscripció tingué un gran ressò: molts municipis feren donatius, especialment Tarragona, Barcelona i Reus, que donaren 5.000, 1.000 i 2000 respectivament. També se celebraren molts actes benèfics en diversos pobles de Catalunya. L'Ajuntament de la Riera va rebre 1.757 pessetes, de les quals 1.427 van anar per a reparar camins, i 330 pessetes per arreglar la paret del cementiri del poble, que havia estat afectat per les aigües del torrent de Salomó la nit de la gaianada.²³

En segon lloc, hi hagué els danys econòmics. La data de la gaianada, a mitjans d'agost, era la pitjor per a l'economia agrària, ja que encara no s'havien collit les avellanes ni la nova collita de fesols. Comptem amb una anàlisi feta per l'ajuntament de la Riera, que va quantificar els danys econòmics de la següent manera: 5000 avellaners desapareguts, 5.000 enderrocats i trencats, tot perdent-se una collita que es preveia en 2.000 sacs; també es va perdre tota la collita de fesols (30.500 quilos) i tot el cànem conreat (uns 2.000 quilos); també molts arbres fruiters i tota la collita de tomàquets. Tot el dany causat es calculava en 2 milions de pessetes²⁴. És interessant apuntar que, tal i com ha estudiat Josep Santesmases per al mig Gaià, l'impacte en la collita de raïm va ser molt limitat²⁵.

Aquest impacte va comportar un empobriment de moltes famílies, que van perdre, d'un dia per l'altre, no només la collita d'aquell any sinó també els avellaners, molts dels quals havien estat plantats a principis de segle, i es trobaven a ple rendiment. Es considerava que, un cop feta la nova plantada, es trigaria 10 anys a recupear els mateixos rendiments.

Aquesta situació va portar a l'Ajuntament de la Riera, sota la presidència d'Agustí Salvat, a impulsar una subscripció en favor de les famílies perjudicades. En una reunió del 17 de desembre del mateix any s'assenyalà que s'havien recaptat 436 ptes²⁶.

²² Sobre la crònica completa i detallada del procés de reconstrucció impulsat per la Diputació, vegeu Josep Santesmases (2010), op. cit i Joan Carles Blanch (2010), op.cit.

²³ Joan Carles Blanch (2010), op.cit. 78.

²⁴ Carta d'Agustí Salvat, alcalde de la Riera, a les institucions i altres ajuntaments, 24/8/1921 (AMR).

²⁵ Josep Santesmases (2010), op.cit. p.86.

²⁶ Els detalls de la subscripció popular de l'alcalde els podeu trobar a Joan Carles Blanch (2010), op.cit. pp. 75-58.

Fotografia 13: Torres de “La Canadiense” tombades a causa de la gaianada (Fotografia Antoni Terrafeta)

Els nous ponts del Gaià a la Riera i al Catllar

El pont que el Gaià es va emportar la nit del 17 d'agost a la Riera era un pont molt petit que havia estat construït a principis de segle. Tal i com es pot comprovar a la fotografia 14, era un pont de dos ullals, de molt poca alçada.

Era evident que el nou pont havia de ser molt més alt, i construït amb unes característiques tècniques més modernes, per tal de poder resistir noves avingudes del Gaià.

Durant els mesos següents a la gaianada, les autoritats es mobilitzaren per tal que el pont es pogués construir aviat. Com s'ha vist, a la reunió del 26 d'agost ja s'havia acordat que les obres a la Riera i Vila-rodonà havien de ser prioritàries.

El Diputat Josep Nicolau va jugar un paper important en aquest procés. Tot i així, el finançament de l'obra havia d'endarrerir la posada en marxa. El 17 de juny de 1922, el Diari de Tarragona informava de la carta que el Director General d'Obres Públiques havia enviat al diputat Nicolau on l'informa que ha alliberat 16.000 ptes per a finançar la construcció del pont del Gaià a la Riera. Ara bé, aquesta quantitat era insuficient. El propi Director General s'excusava: *“No puedo de momento librar mayor cantidad, porque como usted sabe el ejercicio económico se refiere solamente a un trimestre y la cifra de que dispongo es muy limitada”*²⁷.

Un altre tema que va endarrerir la construcció del pont fou la necessitat d'adaptar la carretera. Per tal de donar a la rasant del nou pont l'alçada necessària, els tècnics

²⁷ Diario de Tarragona 18/6/1922

de la Mancomunitat de Catalunya varen plantejar la necessitat de modificar el traçat de la carretera entre la Riera i Ferran en uns 290 metres a la dreta del Gaià. Aquest projecte va ser aprovat per la Mancomunitat el 26 de març de 1923. En la pràctica, va suposar aixecar el tram de carretera entre el Gaià i la muntanya del Castellot, el qual, fins aquell moment, estava a un nivell molt baix i proper al riu.

Tal i com esmentaven els tècnics, el tram de carretera anterior s'inundava amb molta facilitat, i havia de quedar inutilitzat. Atès que es tractava del mateix propietari afectat pel nou traçat, es va proposar dur a terme una permuta de terrenys.

El nou traçat era molt més recte, i implicava perforar en alguns trossos la muntanya del Castellot (vegeu fotografia 16). El nou pont i la carretera quedarien acabats el 1926.

Fotografia 14: El pont vell, sencer (Fotografia Fons Ramon Sumoy)

Fotografia 15: El pont vell, després de la gaianada (Fotografia Antoni Terrafeta, Fons Família Terrafeta)

Fotografia 16: Nou traçat de la carretera d'Altafulla al Pont d'Armentera

Fotografia 17: El pont nou del Gaià a la Riera

La gaianada també va tenir conseqüències importants en les obres viàries i l'urbanisme al poble del Catllar. De fet, quan la gaianada va tenir lloc, el Catllar encara no tenia pont per creuar el Gaià. Precisament s'havien iniciat els treballs per a la construcció d'un pont que no s'arribaria a fer.

Tal i com ens explica Josep Saragossa, la gaianada del 1921 va obligar les autoritats a replantejar el projecte i fer un pont que fos més alt per tal de resistir futures avingudes. El nou pont del Catllar, construït amb formigó armat, havia de tenir dos ullals asimètrics, amb un únic piló a la llera del riu. De fet, en la pràctica, la llera quedava compresa en un únic ullal, mentre que el segon ullal, més petit, donava cabuda a la sèquia de la Riera.

Com en el cas del pont de la Riera, l'augment de l'alçada del pont del Catllar havia de tenir implicacions en el traçat de la carretera, la qual havia de tenir l'alçada necessària per a la rasant del nou pont. En aquest cas, el pont va determinar el traçat d'una carretera que s'havia de convertir, en el futur, en l'eix central del poble del Catllar. En la pràctica, la gaianada va determinar el futur urbanisme del Catllar, ja que va estimular un creixement del poble a una alçada superior, més allunyat de la llera del riu.

El setembre de 1927, la Direcció general d'Obres Públiques va aprovar un pressupost de 4.780 pessetes per als fonaments del pont del Catllar, que seria construït els mesos posteriors a càrrec del contractista Joan Vinevar. El pont seria finalitzat l'estiu de 1928. Segons el Diari de Tarragona, el nou pont del Catllar *"es de bella línea y viene a prestar gran servicio para aquella carretera, muy concurrida entre Vendrell y Valls"*²⁸.

²⁸ Diari de Tarragona, 18/8/1928

Fotografia 18: El nou pont del Catllar

La reconstrucció de les infraestructures hidràuliques a la Riera

Una paradoxa important de la gaianada és que va bloquejar l'accés a l'aigua, a causa de la destrucció de les infraestructures de regadiu. La reactivació de la vida econòmica i social implicava reconstruir les infraestructures de reg, per tal de poder garantir l'abastiment d'aigua per a l'ús agrari, industrial (als molins) i domèstics (per exemple, als rentadors).

A la Riera, la reconstrucció de les infraestructures hidràuliques va fer reemergir el litigi ancestral sobre el domini de les aigües del Gaià, i sobre la propietat de la sèquia principal i la resclosa del Catllar (on desviava l'aigua vers la sèquia)²⁹. Convé tenir present que en aquells moments la resclosa de la sèquia de la Riera estava feta de pedres i estakes, i havia de ser reparada de manera constant, cada vegada que el Gaià se l'emportava³⁰.

El dia 27 d'agost de 1921, el Ple de l'Ajuntament de La Riera va discutir la reconstrucció de la sèquia i de la resclosa. En el debat municipal sobre el tema, el regidor Josep Marquès Vallvé va ser molt explícit a l'hora de recordar a tothom les normes que guiaven els drets i deures respecte l'ús de l'aigua del Gaià i qui s'havia de fer càrrec de la reparació de les infraestructures. En absència d'un reglament formalitzat, les normes que sempre s'havien observat eren les que havien estat definides en la sentència de 1830:

²⁹ Sobre aquest litigi ancestral, vegeu els Ricard Ramon i Sumoy (2018), «Drets d'aigua, regadiu i moliners a la conca baixa del Gaià. El litigi entre la noblesa i l'ajuntament de la Riera i Virgili per l'ús de les aigües del riu Gaià (1817-1837)». *Estudis altafullencs*, Núm. 42, p. 45-68; Ricard Ramon i Sumoy (2019), «La difícil gestió de l'aigua del riu Gaià durant la construcció de l'Estat liberal: poder municipal, molins i organització del regadiu a la Riera de Gaià (1845-1895)». *Estudis altafullencs*, núm. 43, p. 31-52.

³⁰ Aquesta resclosa no va ser feta d'obra fins el 1963.

“A consecuencia de una discusión que hubo entre los molinos de Fortuny, del Mitx y de la Torre y los regantes en este término municipal, se profirió una resolución en 9 de septiembre de 1830 por el Tribunal de la Baylía del Real Patrimonio, cuyos datos obran en el archivo de este ayuntamiento y en virtud de la cual las aguas del río Gayá se aprovecharán de la siguiente forma: para el servicio de los regantes y uso público en este pueblo desde la salida hasta la puesta del sol, y desde la puesta del sol hasta la salida para los propietarios de los tres molinos para dedicarla para su industria, habiendo quedado de propiedad de éstos la presa y acequia que conduce el agua. Que desde aquella fecha hasta ahora todas las reparaciones que se han tenido que hacer en dicha presa y acequia las han hecho los propietarios de los molinos”³¹.

En aquella discussió, el regidor Marquès va insistir en el fet que no era només la resclosa (al Catllar) sinó també diferents punts de la sèquia, que havien quedat destruïts a causa de la gaianada. Segons Marquès, a causa d'aquests desperfectes, l'aigua no arribava al poble *“por lo tanto desatendido el servicio público y causando serios perjuicios al vecindario que se ve privado de aquella y temiéndose puede alterarse el orden público”³².*

La descripció responia a una situació en la qual, després de 10 dies sense aigua a la sèquia, emergien les veus crítiques al poble sobre la urgència de la reparació: si bé moltes hortes havien quedat inutilitzades, sorgia l'emergència del reg de finals d'agost per a les hortes que no havien estat afectades i també la urgència de tots els altres usos que ja en aquell moment tenia l'aigua de la sèquia en el poble (ús domèstic, rentadors...).

Segons recorden els testimonis, es va reobrir el debat sobre les obligacions i drets vinculats a la sèquia: corresponia només als moliners tot el treball i cost de les obres? O bé el poble hi havia de col·laborar? El debat en el si de l'Ajuntament i també el record que han transmès els testimonis, demostren que, tot i l'intent dels moliners per tal que els regants (o el poble en el seu conjunt) participés en la reparació, es va acabar imposant la idea de la responsabilitat exclusiva dels propietaris dels molins.

En aquest sentit, el regidor Marquès va proposar *“requerir directamente a los tres propietarios de dichos molinos como copropietarios de la presa y acequia para que dentro de quince días procedan a reparar los perjuicios causados por el desbordamiento y efectúen las obras necesarias en la presa y acequia, bajo apercivimiento en otro caso de hacerlo o ejecutarlo a sus costas y requerirles los perjuicios a que haya lugar por la demora en el cumplimiento de este acuerdo”³³.*

³¹ Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Riera, 27/8/1921 (AMR)

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

L'Ajuntament va aprovar la demanda del conseller Marquès per unanimitat i es va autoritzar l'Alcalde per a què dugués a terme el compliment de l'acord, en tractar-se d'un servei públic³⁴.

El 3 de setembre, en la nova sessió plenària de l'Ajuntament, l'Alcalde Agustí Salvat va informar que, tot complint l'acord del dia 29 d'agost havia contactat amb els tres propietaris dels molins, Antonio Musolas, Marquesa de Borràs i Joan Boronat, els quals li van manifestar la seva conformitat en complir l'acord de l'Ajuntament³⁵.

Una setmana després, l'Alcalde Salvat va rendir comptes al ple de l'estat de la qüestió i va comentar que, segons els tres propietaris dels molins *"habrían quedado finalizadas las reparaciones en la presa y acequia y que ésta noche llegará ya el agua para abastecimiento de la población, riego y para usos de sus molinos"*³⁶. Atès que així va ser, l'Ajuntament va quedar assabentat amb satisfacció per haver-se complert l'acord dins del termini establert.

Aquest episodi va confirmar, una vegada més, la plena responsabilitat dels moliners sobre la sèquia de la Riera i la resclosa del Catllar, i la permanència dels usos i costums observats a la Riera des de feia segles i que havien estat formalitzats en la sentència del 1830.

La reconstrucció de la Mineta d'Altafulla: la reemergència d'un litigi inacabat³⁷

El procés de reconstrucció de les infraestructures hidràuliques no va ser tan simple aigües avall, en la zona de Ferran i Altafulla, regada a partir de la resclosa i sèquia del molí del Pas.

D'una banda, cal tenir present que la resclosa del molí del Pas (ubicada a la Riera, al peu del Castellot) havia estat feta d'obra poc abans de la gaianada i va resistir l'aiguat. Ningú no posava en dubte que tota reparació de la resclosa i la sèquia principal vers el molí del Pas i les hortes de Ferran havia de ser costejat pel propietari del molí del Pas. Amb un model similar a la Riera, el molí havia de reparar la sèquia principal, mentre que els regants de Ferran i Tamarit es feien càrrec dels recs secundaris, bo i costejant-los a nivell individual (en els recs d'ús individual) o bé repartint els costos entre els diversos propietaris per als recs o crestelladors col·lectius.

Un d'aquests recs privats gestionats per diversos propietaris era la infraestruc-

³⁴ Ibidem.

³⁵ Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Riera, 3/9/1921 (AMR)

³⁶ Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Riera, 10/9/1921 (AMR)

³⁷ Totes les referències d'aquesta secció procedeixen de l'expedient de reconstrucció de la Mineta (1926-1934), disponible al Fons Yxart (AHT).

tura hidràulica coneguda com a “mineta d’Altafulla”, la qual des de finals del segle XVIII desviava l’aigua per l’esquerra del Gaià amb un traçat de 3 Kilòmetres (en part subterrani) vers les hortes d’Altafulla, on es regaven unes 14 hectàrees. Al llarg de tot el segle XIX, aquesta infraestructura havia generat constants litigis entre els propietaris altafullencs i el marquès de Tamarit, que havien culminat en la sentència del Tribunal Suprem del 1885³⁸.

Tal i com hem vist a l’inic d’aquest article, l’advocat Francesc Yxart (que actuava com a gestor de la mineta) dies després de la gaianada havia deixat escrit que la mineta s’havia omplert de fang i s’havia ensorrat més de 100 metres. Va ser necessari, per tant, dur-ne a terme una completa reparació, la qual els propietaris afectats van portar a cap els mesos posteriors a la gaianada.

Ara bé, la reconstrucció de la mineta implicava també reconstruir el sistema de captació des de la sèquia del molí del Pas i el difícil trànsit dins del riu (no oblidem que l’aigua havia de passar de la dreta de la llera a l’esquerra). Els propietaris altafullencs varen voler aprofitar el moment per a modernitzar aquesta captació, però aquesta reparació va generar l’oposició del molí del Pas i els regants de Ferran.

Fotografia 19: Projecte de sífó per reconstruir la canalització de les aigües des de la sèquia del molí del Pas vers la mineta d’Altafulla, 1926 (Fons Família Yxart)

³⁸ Ricard Ramon i Sumoy (2021) «La lluita per l’aigua del Gaià a Altafulla i Tamarit: els litigis de la mineta d’Altafulla per l’aigua de la sèquia del Molí del Pas (1792-1885)». *Estudis altafullencs*, Núm. 45, p. 105-134.

El 1926 l'advocat Yxart va presentar una sol·licitud a l'autoritat hidràulica per poder instal·lar un sifó dins el riu Gaià, per tal de travessar el riu i portar l'aigua des de la sèquia del molí del Pas a la Mineta d'Altafulla. En la pràctica, Yxart proposava una solució moderna i pràctica de moure l'aigua d'un cantó a l'altre del riu.

El 6 de setembre de 1929, un grup de propietaris de Ferran, liderats pels propietaris Montagut, Vallvé, Querol i Vilasanjuan, varen presentar un escrit al Govern Civil, on manifestaven la seva oposició a que es reconstruís l'accés de l'aigua del Gaià a la Mineta.

Els propietaris de Ferran al·legaven que no quedaven restes de la captació de la Mineta, ja que, segons ells, una riuada s'havia emportat aquesta infraestructura 25 anys abans. També consideraven que els regants de la Mineta no havien fet valer els seus drets en la legislació vigent i al·legaven que prenen l'aigua de la sèquia durant la nit i sense l'autorització dels regants de la sèquia del molí del Pas.

Per completar aquesta impugnació a la reconstrucció de la Mineta, el 7 de setembre de 1929, Montagut i Vallvé van personar-se al jutjat de Tamarit i van demanar a diversos testimonis que testifiquessin sobre la comprovació dels drets de la Mineta. La declaració dels testimonis va tenir lloc dos dies després, el 9 de setembre de 1929: Joan Tomàs Sedó, veí de Ferran, declarava que *“desde 1904, nada, nadie ha intentado desviar agua”*. La declaració era confirmada per Pere Socias, Manuel Vives, Pere Olivé, Sebastià Gené, Montagut, Pere Inglès (encarregat del molí), Joan Solé, Santiago Vallvé, Josep Suñé i Josep Virgili.

El 24 de juny de 1930, Francesc Yxart es va dirigir al Governador Civil per tal de respondre a les al·legacions presentades pels propietaris i pagesos de Ferran el setembre de l'any anterior.

Yxart fou molt dur en la seva resposta: *“Los firmantes de la mencionada reclamación han hecho lo de Juan Palomo “yo me lo guiso, yo me lo como”. Para justificar las gratuitas afirmaciones que formulan en el escrito, han comparecido los mismos firmantes a declarar ciertas, las manifestaciones de los reclamantes. No hemos de citar los nombres de estos que luego actúan de testigos de sus propias afirmaciones, pues basta examinar las firmas estampadas en el referido escrito y ver luego quienes son los testigos que depusieron en aquel llamando expediente de información”*.

Yxart aprofita l'ocasió per esmentar que els testimonis són els mitgers dels mateixos que fan la reclamació. La descripció d'Yxart ens permet, en la pràctica, veure qui era qui a Ferran el 1930: *“Pero no es todo solo. No contentos los reclamantes de actuar a la vez de testigos, han hecho comparecer con el carácter de testigos en la información, a sus medieros y arrendatarios interesados, por lo tanto también en la reclamación. Así, el testigo José Virgili, es mediero del Sr. Montagut; los señores Pedro Oliver, Sebastián Gené y José Suñé, son arrendatarios del señor Vallvé. Además, Don Pedro Inglés es el arrendatario del molino del Pas de cuya acequia es dueña la esposa de Don Pablo Vilasanjuan, firmante de la reclamación. Además, comparecen los medieros de Doña Manuela Borrás”*.

Finalment, Yxart va entrar al fons de la qüestió sobre la naturalesa de les obres a la mineta. La seva descripció ens permet entendre com funcionava el mecanisme de desplaçament d'aigües de la Mineta a principis del segle XX: *“En primer lugar, ha de manifestarse que muchas veces fue destruida la resclosa o cordón para la toma de agua de la acequia del Molino del Pas pero tantas cuantas veces fue destruida fue reconstruida después por los propietarios de la Mineta. Últimamente, no hace muchos años por las condiciones en que quedó el río Gayá, se estimó mejor colocar sobre los restos del último cordón o resclosa unos canales de madera que conducían el agua desde la acequia del Molino del Pas al acueducto de la Mineta. Últimamente, en 1921, fueron destruidos completamente todos los restos del cordón o resclosa, cuya construcción por haber quedado el lecho del río muy bajo hubiera sido una obra económicamente costosísima por cuya razón se ha presentado el proyecto de este expediente”*.

L'advocat Yxart concloïa la seva resposta, amb el recordatori de les vicissituds jurídiques d'aquesta infraestructura: *“No es cierto que los de la Mineta regaran y tomaran el agua de la acequia del Molino del Pas furtivamente y de noche como quien no tiene derecho a ella, según quieren suponer los reclamantes que por lo visto desconocen o aparecen desconocer el historial de la Mineta y el sin número de cuestiones y pleitos habidos entre la Mineta y el Marqués de Tamarit, y después sucesores de este señor, todos ellos resueltos por sentencias favorables a los de la Mineta, en la última de las cuales (Tribunal Supremo, 15 de diciembre de 1885) se confirma y regula el modo de usar el agua y derechos que a la misma tienen los regantes por conceción hecha el 1793”*.

El juliol del mateix any, Yxart es dirigia a la Divisió Hidrogràfica, i recordava que els propietaris ja havien disposat d'una subvenció de la mateixa administració el 1921, arran de la Gaianada, i que a aquella subvenció només hi tenien accés si l'aprofitament està adequadament inscrit, com és el cas des de 1895. Yxart també recorda la situació: *“Hasta 1921, en que se produjo una desastrosa riada, el agua de la Acequia iba a la Mineta desde su toma, atravesaba el río Gayá mediante un cordón establecido en el mismo río, cordón que fue destruido por aquella riada. El sifón, cual permiso se solicita, ha de substituir a dicho cordón que hoy es imposible de reconstruir por las condiciones actuales del río.”*

El 22 de gener de 1931, un dels enginyers de la Divisió Hidràulica del Pirineu Oriental es va personar a la resclosa del molí del Pas, per tal de dur a terme el reconeixement del terreny i la presa de dades per a examinar l'expedient de reconstrucció de la Mineta. El 29 de maig de 1931, el Cap de la Secció d'Obres Públiques del Govern Civil de Tarragona va acceptar la sol·licitud d'Yxart per tal de posar en marxa la reconstrucció.

Ara bé, en la mateixa comunicació, també va instar als regants de la sèquia del molí del Pas i de la Mineta a inscriure adequadament els cabals d'aigua a què tenien dret. Segons el Govern Civil, la llei vigent, de 7 de gener de 1927, exigia la inscripció dels cabals dels diferents aprofitaments, i la discòrdia entre els regants de Ferran i els

d'Altafulla es devia precisament a que, malgrat tenir els drets reconeguts, no estaven determinats els cabals respectius.

El 31 de novembre l'oficial de Foment del Govern Civil donava fe que s'havien iniciat les obres i el 4 de febrer de 1933, Yxart informava al Govern Civil que totes les obres de reconstrucció de la Mineta havien estat enllestides, però insistia en la necessitat que l'autoritat competent establís amb urgència el cabal d'aigua que se'ls havia d'assignar i que, per tant, podrien derivar de la sèquia del molí del Pas. Aquest cabal era necessari per tal de dur a terme la inscripció definitiva.

El 3 de juliol de 1933, la Delegació del Pirineu Oriental donava les obres per concloses i considerava que la reconstrucció s'havia fet d'acord amb la sol·licitud. El 1934 el nou sistema de canalització de la Mineta a l'interior del Gaià estaria ja totalment enllestit i plenament operatiu.

No hem pogut localitzar els acords privats establerts entre els usuaris, però entenem que és en aquesta reconstrucció (la darrera de la història de la Mineta) quan es fixa un criteri "tècnic" que acabarà sent acceptat pels usuaris de banda i banda del riu: aquest criteri consistia en establir que l'aigua només es podria desviar a la Mineta si el nivell d'aigua de la sèquia superava els 40 centímetres. A l'alçada dels 40 cm hi hauria l'entrada del tub que, a la part inicial, tenia 15 cm de diàmetre.

Un fet que accelerà el canvi social i econòmic

La gaianada del 1921, vista un segle després, és un fet històric que simbolitza el trànsit dels nostres pobles vers el model social i econòmic que caracteritzaria els pobles de la conca baixa del Gaià fins els anys 60-70 del segle XX. Fins i tot podem dir que es *"va iniciar un camí de no retorn, el de la modernitat"*³⁹.

La primera reflexió històrica a fer és que els nostres pobles van recuperar-se de manera molt ràpida dels efectes d'aquella gaianada. Com deixaria escrit un veí de Ferran a la premsa de Tarragona, una dècada després aquell fet ja estava totalment superat: *"Prou que me'n recordo de la tristor de l'endemà! Però, els avellaners, que van quedar com el palmell de la mà, ja tornen a ser el mateix que abans"*⁴⁰. Després d'aquella gaianada, s'iniciava un període d'expansió econòmica i de transformacions socials que, amb alguns alts i baixos, i tot i la inestabilitat política, duraria fins a l'inici de la guerra civil. L'enllumenat públic, millores en l'accés a l'aigua potable, l'arribada del telèfon, els projectes d'escoles... caracteritzen aquesta nova etapa⁴¹.

³⁹ Blanch i Torredadell (2010), op.cit. p. 63.

⁴⁰ Diario de Tarragona 27/10/1931

⁴¹ En el cas d'Altafulla, aquest procés de modernització que s'inicià als anys 20 es fa palès a Francesc

Una segona reflexió és l'impacte de la gaianada en la política hidràulica a la conca del Gaià. Tal i com hem vist, la reconstrucció de les infraestructures hidràuliques després de la gaianada de Sant Cinto va desencadenar diversos conflictes entre usuaris de les aigües del riu (tant a la Riera com a Altafulla/Tamarit) que havien de consolidar els drets i usos que havien quedat establerts durant el segle anterior. Aquests models de drets i usos (tant a la Riera com a Altafulla-Tamarit) romandrien intactes fins als anys 70 del segle XX.

Al mateix temps, és important tenir en compte que aquella gaianada va donar força als qui reclamaven, des de feia alguns anys, una gestió racionalitzada dels recursos hídrics i la construcció d'obres hidràuliques al Gaià per tal de millorar-ne els usos agraris i industrials. En aquest context, va prendre força la idea de construir una presa a l'estret de Cadernal, amb l'objectiu d'augmentar la superfície de regadiu al Baix Gaià i Baix Penedès. Una idea que inicialment havia estat vista amb recels per part de les elits econòmiques i polítiques de la zona, després d'aquella gaianada tindria major suport social, i el 1925 ja havia de comptar amb una junta promotora amb representants de tots els municipis.

Un tercer element a tenir en compte és el de l'economia agrària: de fet, probablement la conseqüència a llarg termini més important d'aquesta gaianada és l'acceleració del canvi agrari en l'agricultura del regadiu de la conca baixa. La gaianada de Sant Cinto dóna a l'agricultura del Baix Gaià el revulsiu que li mancava per integrar-se de ple en el capitalisme agrari, amb les conseqüències positives i negatives que això implicava en els pagesos dels nostres pobles.

Els pobles del Baix Gaià estaven experimentant des de principis de segle el procés de substitució del cànem vers l'avellaner. Amb la gaianada, el cànem desapareix totalment de les hortes del Baix Gaià, i els pagesos planten avellaners gairebé alhora.

De la mateixa manera que la fil·loxera havia redefinit el model econòmic en la superfície de secà, amb l'emergència de l'olivera i el garrofer, la gaianada va consolidar l'avellaner com a cultiu a la superfície de regadiu. El monocultiu d'avellaner en les terres de regadiu des del Catllar fins a Tamarit marcarà l'economia local fins que, a la post-guerra, amb la primera gran crisi de l'avellana, tingui lloc la gran emergència dels cultius d'horta.

L'expansió de l'avellaner als anys 20 a la conca baixa del Gaià implica, en primer lloc, un augment de les necessitats de crèdit, atès el gran esforç inversor a l'inici i la baixa rendibilitat dels primers anys.

Blanc Canyelles, Francesc (2019) «Quan l'avi Cisco (Blanch Vergés) fou el primer alcalde dels Directoris de Primo de Rivera (1'octubre de 1923 – 20 de març de 1928)». *Estudis altafullencs*, Núm. 43, p. 63-74. Per a la Riera, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2012), *República, Reforma i Democràcia Local: La Riera de Gaià 1931-1936*, Valls: Cossetània.

A més, el model agrari que emergeix als anys 20 ja respon a una agricultura capitalista i cada cop més intensificada, clarament orientada al mercat: els avellaners es plantaran a menor distància (desapareix el policultiu d'avellaners amb cereals o lleguminoses) a la vegada que creix la dependència vers determinats productes químics. Amb l'expansió de l'avellaner, la pagesia entra en un fase d'una nova vulnerabilitat, ja que la renda agrària depèn cada d'any d'un cultiu permanent sotmès a uns mercats globals amb gran variabilitat de preus. Tot plegat no fa més que augmentar la importància dels intermediaris: els “corredors” o “comerciants” de fruits secs -que compraran la mercaderia al pagès per vendre-la a Reus- esdevindran una nova classe social emergent.

Fotografia 19: Projecte de sífó per reconstruir la canalització de les aigües des de la sèquia del molí del Pas vers la mineta d'Altafulla, 1926 (Fons Família Yxart)

Tal i com havia succeït tres dècades abans amb la fil·loxera, aquesta nova transformació agrària també suposarà un fort revulsiu per al cooperativisme. Potser l'exemple més clar d'aquest procés el trobem a la Riera, on els pagesos dediquen l'any posterior a la gaianada a construir l'edifici de la Societat Cooperativa, entitat que a partir d'aquell moment esdevindrà motor de l'economia local i que promourà el crèdit, la compra d'adobs i fitosanitaris i fins i tot la venda en comú.

Finalment, la gaianada del 1921 consolidava al Baix Gaià un model de relació

entre l'home i la natura basat en l'acceptació del risc: el riu Gaià era la principal font de riquesa, era font de vida als nostres pobles, però tothom era conscient que era molt variable i sotmès a les forces de la natura. Tant les gaianades com les sequeres formaven part de la vida quotidiana del Baix Gaià de fa un segle. Aquesta relació entre l'activitat humana i la natura s'ha modificat a mesura que s'ha reduït la població depenent de l'activitat agrària i a mesura que l'home, mitjançant el desenvolupament tecnològic, ha modificat l'entorn natural.

Fets com la gaianada del 1921 han de servir per recordar-nos la necessitat de gestionar d'una manera adequada els recursos naturals i de trobar un equilibri en la relació entre l'home i la natura.

Bibliografia

- BLANC CANYELLES, Francesc (2019) «Quan l'avi Cisco (Blanch Vergés) fou el primer alcalde dels Directoris de Primo de Rivera (l'octubre de 1923 – 20 de març de 1928)». *Estudis altafullencs*, Núm. 43, p. 63-74, <https://raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/375292>
- BLANCH TORREBADELL, Joan Carles (2010) «La “Gaianada del 21” a la Riera de Gaià». *Resclosa, La*, [en línia], Núm. 14, p. 63-80, <https://raco.cat/index.php/Resclosa/article/view/226352>
- BORONAT, Joan (1991), “Els records de les ‘gaianades’ o quan el riu Gaià feia de les seves”, *Diari de Tarragona*, 23/7/1991
- BORONAT, Joan (2021), “La “Gaianada del 1921”, de les més grans produïdes”, *Torredembarra Actualitat*, 17/8/2021.
- CARDÓ, Josefina (1987), *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- CARULLA, Narcís; DÍAZ, Joan (2021). “El desgavell hídric del riu Gaià: èxits i fracassos de la gestió hidrològica, hidràulica i hidrogeològica. Breu història dels usos, abusos i derivacions d'ençà l'època romana a l'actualitat”, *La Resclosa: Estudis de la vall del Gaià*, Vila-rodona: Centre d'Estudis del Gaià.
- Centre d'Estudis d'Altafulla (1980), *La Tartrana: Butlletí de règim interior; recull de coses nostres*, Núm 7.
- Centre d'Estudis d'Altafulla (2021), Nadala 2021.
- Departament de Política Territorial/Junta d'Aigües (1994), *Recomanacions sobre mètodes d'estimació de vingudes màximes*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ELIAS DE MOLINS, José (1914), *Los riegos en la provincia de Tarragona. Orientaciones sociales y agrarias*, Barcelona, Imprenta barcelonesa.
- FOLCH GUILLÉN, Ramon (1976), *Natura, ús o abús? El llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*, Barcelona: Barcino.

- RAFÍ I BLANCH, Jaume (1984), *Apunts històrics de la Riera de Gaià amb el Ball de la Santa Creu*, la Riera de Gaià: Comissió de Festes 175 aniversari Sta. Creu.
- RAMON I SUMOY, Ricard (1998), "La gaianada del 1921, Revista "La Riera Dia a Dia", Núm. 7, p. 5.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2012), *República, Reforma i Democràcia Local: La Riera de Gaià 1931-1936*, Valls: Cossetània.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2015), «El cooperativisme agrari en els anys de la Segona República (1931-1936): els tres sindicats agraris de la Riera de Gaià». *Estudis altafullencs*, [en línia], 2015, Núm. 39, p. 79-105, <https://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/295968>
- RAMON I SUMOY, Ricard (2018), «Drets d'aigua, regadiu i moliners a la conca baixa del Gaià. El litigi entre la noblesa i l'ajuntament de la Riera i Virgili per l'ús de les aigües del riu Gaià (1817-1837)». *Estudis altafullencs*, [en línia], 2018, Núm. 42, p. 45-68, <https://raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/356104>
- RAMON I SUMOY, Ricard (2019), «La difícil gestió de l'aigua del riu Gaià durant la construcció de l'Estat liberal: poder municipal, molins i organització del regadiu a la Riera de Gaià (1845-1895)». *Estudis altafullencs*, [en línia], Núm. 43, p. 31-52, <https://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/375288>
- RAMON I SUMOY, Ricard (2019), «Elecció dels síndics de conca del riu Gaià: un episodi en la creació de la Confederació Sindical Hidrogràfica del Pirineu Oriental (1929)». *Resclosa, La*, [en línia], 2019, Núm. 23, p. 29-50 <https://raco.cat/index.php/Resclosa/article/view/366033>
- RAMON I SUMOY, Ricard (2021), « La lluita per l'aigua del Gaià a Altafulla i Tamarit: els litigis de la Mineta d'Altafulla per l'aigua de la sèquia del Molí del Pas (1792-1885). *Estudis altafullencs*, [en línia], Núm. 45, p. 105-134.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J. (2014), *Història d'Altafulla III, l'Edat Contemporània 1869-1975*, Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla.
- SANTESMASES, Josep (2010), «Los nats no ho havien vist: l'aiguat de Sant Cinto a la Conca mitjana del Gaià». *Resclosa, La*, [en línia], 2010, Núm. 14, p. 81-116, <https://raco.cat/index.php/Resclosa/article/view/226353>
- SERRA I PALLARÈS, Maribel (2010), «Les Gaianades del XIX». *Resclosa, La*, [en línia], 2010, Núm. 14, p. 49-62 <https://raco.cat/index.php/Resclosa/article/view/226351>
- SUNÉ MORALES, Jordi (2018). *El Baix Gaià al Segle XX*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla.
- Web de Terres del Gaià: <https://www.terresdelgaia.cat/la-gaianada-de-sant-cinto-1921/>

Arxius

Arxiu Històric de Tarragona (AHT)

Arxiu Municipal de l'Ajuntament de la Riera de Gaià (AMR)

Arxiu General de la Diputació de Tarragona (AGDT)

Hemeroteca de l'Ajuntament de Tarragona (AAT)